

ANNA SOBCZAK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ZJAWISKO PRZEEDUKOWANIA I INFLACJI DYPLOMU AKADEMICKIEGO - NA PRZYKŁADZIE SPOŁECZEŃSTWA AMERYKAŃSKIEGO

ABSTRACT. Sobczak Anna, *Zjawisko przededukowania i inflacji dyplomu akademickiego – na przykładzie społeczeństwa amerykańskiego* [The Phenomenon of Overeducation and Academic Diploma Inflation – a Case Study of American Society]. *Studia Edukacyjne* nr 49, 2018, Poznań 2018, pp. 431-444. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2018.49.25

Democratization and massification of higher education has resulted in the appearance of a disadvantageous phenomenon known as the overeducation of society. The term refers to a situation in which there is a surplus of people with higher education in relation to the needs of the society and the labor market. This has led to academic diploma inflation, which does not have such a high value as it used to and currently does not guarantee professional success and high social status. The aim of the article is to present selected aspects of this problem in American society. In this study, the definitions of the eponymous phenomenon are presented as well as statistical data and the main trends regarding the overeducation of the society in the United States.

Key words: higher education, overeducation, underemployment, American society

W przeszłości edukacja wyższa była zarezerwowana dla osób pochodzących z najwyższych klas społecznych, a w murach uniwersytetu kształcono i przygotowywano elitę do zajmowania odpowiedzialnych stanowisk w państwie¹. Jednak na przestrzeni stuleci charakter kształcenia akademickiego znacząco uległ zmianie. Wraz z licznymi przemianami politycznymi, społecznymi oraz kulturowymi (można w tym kontekście przywołać między innymi zjawisko emancypacji kobiet), które wpłynęły na likwidację barier

¹ J. Górniewicz, *Stare i nowe problemy szkolnictwa wyższego – wprowadzenie w problematykę*, [w:] *Szkolnictwo wyższe wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia*, red. J. Górniewicz, M. Warmiński, Olsztyn 2017, s. 7.

i poszerzenie dostępu do edukacji wyższej dla ogółu społeczeństwa, a także wystąpieniem zwiększonego zapotrzebowania rynku pracy na pracowników z wyższym wykształceniem (co spowodowane było między innymi dynamicznym rozwojem technologicznym) studia z elitarnych przekształciły się w egalitarne. Współcześnie mamy więc do czynienia z masowym kształceniem akademickim, które rozumiane jest jako studia powszechne, ogólnie dostępne dla wszystkich zainteresowanych podjęciem nauki w szkole wyższej².

Demokratyzacja i związane z nią wspomniane już umasowienie edukacji na poziomie wyższym, a także zwiększenie aspiracji edukacyjnych wielu ludzi wywodzących się z niższych klas społecznych, oprócz pozytywnych następstw przyniosła także pewne skutki „uboczne”. Do tych pierwszych niewątpliwie zaliczyć należy „nieograniczony” niemal dostęp do szkolnictwa wyższego dla wszystkich członków społeczeństwa, którzy mają w tym zakresie aspiracje, bez względu na płeć, pochodzenie klasowe, czy też etniczne, a także ogólny wzrost poziomu wykształcenia obywateli, przyczyniający się do rozwoju poszczególnych państw. Natomiast, egzemplifikacją wspomnianych skutków ubocznych upowszechnienia się kształcenia w szkołach wyższych jest tytułowe przeedukowanie społeczeństwa oraz inflacja dyplomu akademickiego. W wielu krajach możemy już mówić o nasyceniu lub nawet przesyceniu rynku pracy absolwentami szkół wyższych, a społeczeństwa dyplomami akademickimi nawet tych najbardziej prestiżowych uniwersytetów. Jednym z państw, w którym przeedukowanie oraz inflacja dyplomu akademickiego jest znaczącym problemem są Stany Zjednoczone, dlatego do moich rozważań wykorzystam dane statystyczne oraz wyniki badań naukowych dotyczących przeedukowania przeprowadzone wśród amerykańskiego społeczeństwa.

Występującemu zjawisku przeedukowania społeczeństwa już w roku 1976 poświęcił więcej uwagi Richard B. Freeman, który w swojej książce *The Overeducated American* [„Przeedukowany Amerykaniec”] wskazał, że problem ten ma miejsce wówczas, kiedy inwestycja w edukację przynosi niewielki zysk³. Przeedukowanie społeczeństwa dotyczy sytuacji, w której nie występuje korelacja pomiędzy istniejącą strukturą zawodową oraz potrzebami rynku pracy a strukturą absolwentów szkół wyższych⁴. Koji Ueno i Alexandra Krause definiują więc pojęcie przeedukowania jako „formę niedopasowania edukacji i zawodu, która reprezentuje nadmiar wykształcenia dla konkretnego zawo-

² L. Suchanek, *Studia masowe i elitarne. Jaki ma być homo occidentalis*, [w:] *Szkolnictwo wyższe w obliczu zmian*. Tomaszowice 15-17 listopada 2014, red. Sz. Biliński, t. II, Kraków 2015, s. 47.

³ R.B. Freeman, *The Overeducated American*, New York 1976, s. 5; podaję za P. Długosz, *Efekt odwrócenia – przypadek polskiego systemu edukacji*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2013, 3(63) s. 89.

⁴ Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*, Kraków 2009, s. 135.

du”⁵. Natomiast Seamus McGuinness wyjaśnia, że przeedukowanie oznacza „stopień, w jakim wykształcenie danej osoby wykracza poza to, co jest wymagane do wykonywania określonej pracy”⁶.

W tym miejscu należy także zaakcentować, powołując się na słowa P.J. Daltona i A. Vignoles przytoczone przez Zbyszko Melosika, że

sama kategoria przeedukowania ma znaczenie głównie ekonomiczne i opiera się na redukcjonistycznym założeniu, że jedynym celem edukacji jest przygotowanie uczniów do podejmowania zatrudnienia, które odpowiada ich kwalifikacjom, a jednostki inwestują w edukację jedynie po to, aby zapewnić sobie bardziej płatne i lepsze stanowiska pracy⁷.

Jednakże, nie można przy tym zapominać, że dla wielu osób wykształcenie wyższe jest wartością samą w sobie⁸, a dyplomu akademickiego nie traktują wyłącznie jako kredencjału niezbędnego do uzyskania satysfakcjonującego i intratnego zatrudnienia.

Uwzględniając ekonomiczne i strukturalne uwarunkowania rynku pracy, obecnie występuje nadwyżka absolwentów – liczba osób posiadających dyplom szkoły wyższej przewyższa zapotrzebowanie społeczeństwa w tym zakresie, co skutkuje inflacją dyplomu, a także powoduje, że część osób zmuszona jest do podjęcia pracy poniżej swoich kwalifikacji oraz posiadanego wykształcenia. Zbyszko Melosik zauważa, że utrzymanie równowagi pod tym względem byłoby możliwe poprzez ograniczenie liczby osób przyjmowanych na studia, natomiast byłoby to sprzeczne ze współczesną ideą powszechnej edukacji wyższej⁹ oraz demokratyzacji życia społecznego. Dlatego, na skutek znacznego wzrostu liczby osób podejmujących naukę w szkole wyższej oraz uzyskujących wyższe wykształcenie mamy obecnie do czynienia z drastycznym spadkiem wartości dyplomu akademickiego. Potwierdzeniem tego mogą być słowa Kazimierza Denka, który wskazuje, że „dyplomy Uniwersytetów przestały być magicznymi cyrografami, na których widniało zapewnienie wszelkiego powodzenia. Widmo bezrobocia dosięgło absolwentów uniwersytetów”¹⁰.

⁵ K. Ueno, A. Krause, *Overeducation, perceived career progress, and work satisfaction in young adulthood*, Research in Social Stratification and Mobility, 2018, 55, s. 51.

⁶ S. McGuinness, *Overeducation in the Labour Market*, Journal of Economic Surveys, 2006, 20(3), s. 387.

⁷ P.J. Dalton, A. Vignoles, *Overeducation. Problem or not? [w:] Changing Relationships between Higher Education and the State*, red. M. Henkel, B. Little, London 1999, s. 105-106; podaje za: Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 136.

⁸ Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 136.

⁹ Tamże, s. 136.

¹⁰ K. Denek, *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Nauka i edukacja w uniwersytecie XXI wieku*, Poznań 2011, s. 45.

Warto w tym miejscu przytoczyć kilka przykładów opisywania terminu „inflacja dyplomu” w literaturze przedmiotu. W swojej definicji „inflacji dyplomu” klasyk socjologii edukacji Pierre Bourdieu pisze w sposób prosty, że jest ona związana z „rozbieżnością między aspiracjami, które system edukacyjny wytwarza, a możliwościami, które w rzeczywistości oferuje”¹¹. W jego książce pojawia się także pojęcie „inflacji” czy „dewaluacji” kwalifikacji, które w takich warunkach odczuwają absolwenci¹². Lei Delsen twierdzi, że z inflacją dyplomu mamy do czynienia wówczas, kiedy „nie jest już możliwe uzyskanie dzięki niemu tak wysokiej pozycji na rynku pracy po ukończeniu edukacji, jak to miało miejsce z tym samym dyplomem w przeszłości”¹³. Podobnie pisze A.P. Marques, że inflacja dyplomu odnosi się do „relatywnej deprecjacji” posiadanego wykształcenia¹⁴.

Raz jeszcze należy zaakcentować, za Jolantą M. Szaban, że współczesna „nadprodukcja» magistrów spowodowała dewaluację wartości, jaką ongiś dyplom zapewniał, bowiem co oczywiste, ilość nigdy nie przechodzi w jakość”¹⁵. Jednym ze skutków takiego stanu rzeczy jest sytuacja, w której absolwenci szkół wyższych zatrudniani są przez pracodawców na stanowiskach pracy, na jakich kiedyś były przyjmowane osoby nielegitymujące się dyplomem akademickim¹⁶. Zatrudnienie to należy zaliczyć do zjawiska określanego mianem „podzatrudnienie” (ang. *underemployment*), które związane jest z występującym przededukowaniem społeczeństwa i odnosi się zazwyczaj do osób, których wykształcenie, a także doświadczenie przewyższa te, które są wymagane na zajmowanych przez nich stanowiskach pracy¹⁷. Międzynarodowa Organizacja Pracy zwraca uwagę, że kategoria rynku pracy, jaką stanowi podzatrudnienie „odzwierciedla niedostateczne wykorzystanie zdolności produkcyjnych zatrudnionej ludności”¹⁸. W literaturze przedmiotu wyróżnia się pięć typów podzatrudnienia. I tak, o podzatrudnieniu możemy mówić w sytuacji, kiedy poziom wykształcenia lub umiejętności oraz wiedza pracownika przekraczają poziom wykształcenia, który jest wymagany dla jego

¹¹ P. Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge 1984, s. 143.

¹² Tamże, s. 142.

¹³ L. Delsen, *Exit Polder Model?: Socioeconomic Changes in the Netherlands*, Westport 2002, s. 55.

¹⁴ A.P. Marques, *Unequal Itineraries for Graduates: A Typology of Entrance into Labour Market*, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2015, 4(152), s. 21.

¹⁵ J.M. Szaban, *Rynek pracy w Polsce i w Unii Europejskiej*, Wydanie 2, Warszawa 2016, s. 216.

¹⁶ Z. Melosik, *Edukacja uniwersytecka i stratyfikacja społeczna*, [w:] *Edukacja akademicka. Między oczekiwaniami a rzeczywistością*, red. A. Ćwikliński, Poznań 2014, s. 93.

¹⁷ K.W. Thompson i in., *Rethinking underemployment and overqualification in organizations: The not so ugly truth*, *Business Horizon*, 2013, 56, s. 114.

¹⁸ International Labour Organization (ILO), *Underemployment statistics*, <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/underemployment/lang-en/index.htm> [dostęp: 14.09.2018].

stanowiska pracy lub gdy poziom doświadczenia jednostki bądź poprzednio zajmowana przez nią pozycja w „pracowniczej hierarchii” przekracza to, co jest wymagane dla jego obecnego stanowiska pracy. Podzatrudnienie występuje również wówczas, kiedy wysokość poprzedniego wynagrodzenia danej osoby przewyższa zarobki na obecnym stanowisku pracy, oraz gdy pracownik zatrudniony jest w niepożądanym przez niego wymiarze czasu pracy, na przykład na część etatu oraz kiedy dana osoba wykonuje niepożądany przez siebie zawód lub też zatrudniona jest w niepożądanym przez niego dziedzinie/branży¹⁹.

Podstaw dla badań oraz analiz dotyczących zjawiska przededukowania społeczeństwa oraz inflacji dyplomu akademickiego, a także podzatrudnienia dostarczają teorie odnoszące się do relacji między wykształceniem/edukacją a zatrudnieniem/rynkiem pracy. Jedną z dwóch, na które się powołam, jest teoria kapitału ludzkiego. Zgodnie z nią, znalezienie pracy i warunki zatrudnienia, w szczególności wysokość dochodów, zależą od dokonanych inwestycji osoby szukającej pracy w swoją edukację oraz rozwój. W tym zakresie popyt na pracę, który oddziałuje na poziom bezrobocia ma niewielkie znaczenie. Według teorii kapitału ludzkiego, ciągle podnoszenie swoich kompetencji i zdobywanie wyższych kwalifikacji sprawia, że pracownicy są atrakcyjnymi potencjalnymi kandydatami dla pracodawców, a to umożliwia im w korzystny sposób „sprzedać” swoje zasoby, którym jest kapitał ludzki na rynku pracy²⁰. Koncepcja ta zakłada, że im lepsze wykształcenie uzyskają jednostki, tym zdobędą większe szanse na otrzymanie dobrego zatrudnienia, a przy tym mogą przyczynić się do rozwoju całego społeczeństwa²¹. Można stwierdzić, że teoria ta nie znajduje swojego całościowego potwierdzenia w sytuacji przededukowania społeczeństwa oraz inflacji dyplomu akademickiego, gdyż część osób z wykształceniem wyższym jest zmuszona podjąć prace poniżej swoich kwalifikacji oraz kompetencji. Ich inwestycja w postaci wieloletniej edukacji wyższej nie przyniosła zatem przewidywanych oraz oczekiwanych korzyści w postaci interesującego, dobrze płatnego oraz perspektywistycznego zatrudnienia, a także wysokiej pozycji społecznej.

¹⁹ D.C. Feldman, *The nature, antecedents and consequences of underemployment*, Journal of Management, 1996, 22(3), s. 385-407; F.M. McKee-Ryan, J. Harvey, „I have a job, but...”: A review of underemployment, Journal of Management, 2011, 37(4), s. 962-996; podają za: K.W. Thompson i in., *Rethinking underemployment*, s. 114.

²⁰ G.S. Becker, *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, With Special Reference to Education*, Chicago 1964; podają za: D. Piróg, *Wybrane teorie przechodzenia absolwentów szkół wyższych na rynek pracy w warunkach gospodarki opartej na wiedzy*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 2013, 23, s. 149.

²¹ Ch.J. Hurn, *The limits and possibilities of schooling. An introduction to the sociology of education*, Boston 1985, s. 35-36; podają za: Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013, s. 322.

Inną kategorią teoretyczną, którą w tym miejscu warto przytoczyć jest zjawisko bezrobocia strukturalnego, będące jednym z typów bezrobocia, definiowanym w kategoriach niedopasowań struktury podaży siły roboczej do struktury popytu na pracę²². W tym kontekście wyróżnić można dwa typy wspomnianych niedopasowań: *overeducation* – czyli opisane już wcześniej przededukowanie społeczeństwa i *undereducation* – oznaczające sytuację odwrotną, a więc niewystarczające wykształcenie jednostek do podjęcia określonej pracy²³. Bez wątpienia, obecna rzeczywistość społeczna, kulturowa oraz ekonomiczna jest bardzo złożona, co skutkuje pewnymi sprzecznościami na rynku pracy. Bowiem, z jednej strony mamy coraz częściej do czynienia z przededukowaniem społeczeństwa w wielu dziedzinach, a z drugiej strony brakuje wykwalifikowanych pracowników fizycznych czy osób z odpowiednim wykształceniem oraz kwalifikacjami do podjęcia pracy w sektorze nowych technologii. Na rynku pracy powstają zatem „luki kompetencyjne”, wynikające z niedopasowania profilów absolwentów szkół, zwłaszcza szkół wyższych, do zapotrzebowania gospodarki oraz wymagań pracodawców, na skutek czego występuje obecnie znaczny problem podzatrudnienia wśród osób legitymujących się dyplomem akademickim.

Niedopasowania między popytem a podażą pracy, a także zjawisko podzatrudnienia występuje także w Stanach Zjednoczonych, gdzie problem przededukowania społeczeństwa utrzymuje się już od dłuższego czasu. Analiza tego zjawiska wśród amerykańskich pracowników pełnoetatowych w wieku 25-34 lata od 1972 do 2002 roku, dokonana przez Stephena Vaiseya, wykazała, że problem ten od 1972 roku we wszystkich grupach społecznych nasilił się. Autor wskazuje, że przy wykorzystaniu prostego testu porównawczego stwierdzić można, że w analizowanych latach zanotowano wzrost liczby przypadków przededukowania na amerykańskim rynku pracy z około 30% do blisko 55% osób zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin w roku 2002²⁴. Również Ihsuan Li, Mathew Malvin i Robert D. Simonson podkreślają, że zjawisko przededukowania społeczeństwa amerykańskiego oraz podzatrudnienia stanowi coraz większy narodowy problem. Wskazują oni, że ostatnie badania dokonane przed rokiem 2015 pozwalają na stwierdzenie, iż 48% Amerykanów jest przededukowana w stosunku do zajmowanego przez nich stanowiska pracy²⁵. W konsekwencji nastąpiła drastyczna inflacja dyplomu akademickiego, co przejawia się tym, iż coraz więcej pracodawców w Stanach

²² R.G. Ehrenberg, R.S. Smith, *Modern Labor Economics. Theory and Public Policy*, Boston 2012, s. 501-526.

²³ K. Ueno, A. Krause, *Overeducation, perceived career*, s. 51.

²⁴ S. Vaisey, *Education and its Discontents: Overqualification in America, 1972-2002*, *Social Forces*, 2006, 85(2), s. 836-843.

²⁵ I. Li, M. Malvin, R.D. Simonson, *Overeducation and Employment Mismatch: Wage Penalties for College Degrees in Business*, *Journal of Education for Business*, 2015, s. 119.

Zjednoczonych wymaga dyplomu studiów licencjackich dla szerokiego zakresu stanowisk pracy, na które wcześniej przyjmowane były osoby nieposiadające wykształcenia wyższego²⁶. Inaczej rzecz ujmując, należy za Catherine Rampell stwierdzić, iż w USA

dyplom ukończenia szkoły wyższej staje się nowym dyplomem ukończenia szkoły średniej – minimalnym kredencjałem edukacyjnym wymaganym do uzyskania nawet najbardziej podstawowego zatrudnienia na najniższym szczeblu zawodowej hierarchii²⁷.

Niewątpliwie znaczny stopień przededukowania w Stanach Zjednoczonych związany jest z łatwiejszym dostępem do kształcenia akademickiego, co przełożyło się na wieloletni systematyczny wzrost zainteresowania amerykańskiej młodzieży podjęciem nauki na poziomie wyższym. W roku 1970 liczba osób studiujących w Stanach Zjednoczonych wynosiła 8,5 miliona. 10 lat później było to już 12 milionów, natomiast w roku 2000 aż 15,3 miliona Amerykanów kształciło się na poziomie wyższym. Te dane statystyczne pokazują, że mimo zjawiska przededukowania społeczeństwa, na które w Stanach Zjednoczonych zwrócono już uwagę w latach 70. XX wieku, liczba osób pragnących uzyskać dyplom ukończenia studiów rosła. W roku 2010 odnotowano rekordową liczbę studentów uczęszczających do amerykańskich college'ów oraz uniwersytetów. Wtedy też na studiach kształciło się 21 milionów osób. Od tego roku liczba studentów nieznacznie zaczęła spadać, by w roku 2016 wynieść 19,8 miliona. Jednak w przyszłości oczekuje się ponownej tendencji wzrostowej. Szacuje się, że liczba studentów w amerykańskich szkołach wyższych w 2018 roku wyniesie 19,9 miliona. W kolejnych latach przewiduje się dalszy regularny wzrost liczby osób kształcących się na poziomie wyższym i według szacunków w roku 2027 ma ona wynieść 20,5 miliona²⁸.

Oczywiście, dane te przekładają się na relatywnie dużą liczbę wydawanych co roku dyplomów ukończenia studiów w Stanach Zjednoczonych. W roku akademickim 2015/2016 liczba absolwentów amerykańskich uczelni wyższych wyniosła 4,8 miliona²⁹. Jednak amerykański rynek pracy nie jest

²⁶ Burning Glass, *Moving the Goalposts: How Demand for a Bachelor's Degree Is Reshaping the Workforce*, Boston 2014, s. 2, https://www.burning-glass.com/wp-content/uploads/Moving_the_Goalposts.pdf [dostęp: 20.09.2018].

²⁷ C. Rampell, *The college degree has become the new high school degree*, https://www.washingtonpost.com/opinions/catherine-rampell-the-college-degree-has-become-the-new-high-school-degree/2014/09/08/e935b68c-378a-11e4-8601-97ba88884ffd_story.html?noredirect=on&utm_term=.d79bc6f0c5cc [dostęp: 20.09.2018].

²⁸ National Center for Education Statistics, https://nces.ed.gov/programs/digest/d17/tables/dt17_303.10.asp [dostęp: 15.09.2018].

²⁹ National Center for Education Statistics, <https://nces.ed.gov/fastfacts/display.asp?id=372>, [dostęp: 15.09.2018].

w stanie wchłonąć tak dużego napływu kolejnych roczników osób z wykształceniem wyższym i zapewnić im stanowiska pracy zgodnego z posiadanym poziomem wykształcenia, zwłaszcza kiedy amerykańska gospodarka potrzebuje znacznej liczby pracowników produkcyjnych, którzy zaliczani są do grupy społecznej określanej na rynku pracy jako „niebieskie kołnierzyki” (ang. *blue collars*)³⁰.

Zjawisko przeedukowania i problem podzatrudnienia można rozpatrywać w jeszcze innym kontekście, łączącym się z faktem, iż edukacja wyższa w amerykańskich college'ach oraz uniwersytetach jest odpłatna. Słusznie twierdzi się, iż wieloletnia inwestycja finansowa młodych ludzi w kształcenie wyższe nie przynosi wymiernych korzyści, na co zwracają uwagę Brian Clark, Clément Joubert i Arnaud Maurel, którzy wskazują, że „rośnie obawa, że drogie umiejętności nabyte w college'u mogą być niedostatecznie wykorzystywane w nisko płatnych miejscach pracy”³¹. Również Ihsuan Li, Mathew Malvin i Robert D. Simonson zauważają, że istnieje coraz większy niepokój amerykańskiej opinii publicznej wysokością zadłużeń studentów, wynikających z konieczności pokrycia czesnego za edukację wyższą względem „nagrody”, jaką otrzymują z tejże inwestycji³². Należy przy tym zaznaczyć, że wysokość opłat za studia w Stanach Zjednoczonych, zarówno w instytucjach państwowych jak i prywatnych, w ostatnich dwóch dekadach znacznie wzrosła³³. Szacuje się, że w roku akademickim 1987/1988 średni roczny koszt czesnego w instytucji państwowej kształcącej na studiach czteroletnich wynosił 3 190 dolarów. Natomiast, w roku akademickim 2017/2018 jest to wydatek rzędu 9 970 dolarów za rok nauki, co obrazuje wzrost na poziomie 213%. W analogicznym okresie wzrost opłat za kształcenie na poziomie wyższym w prywatnej jednostce wyniósł 129% i w roku akademickim 2017/2018 student był zmuszony do poniesienia kosztów w wysokości 34 740 dolarów rocznie³⁴. W konsekwencji tego wielu Amerykanów jeszcze po ukończeniu studiów zmuszona jest spłacać kredyty zaciągnięte w celu opłaty czesnego, na co wskazuje raport „Student Loan Hero”, według którego w 2012 roku aż 71% absolwentów czteroletnich college'ów w Stanach Zjednoczonych była zadłużona, a średnia długu wynosiła 25 550 dolarów dla osób z dyplomem instytucji publicznych i 32 300 dolarów dla absolwentów studiów w placów-

³⁰ P.R. LaMonica, *Blue-collar jobs are booming in America*, <https://money.cnn.com/2018/01/05/investing/jobs-report-construction-manufacturing/index.html> [dostęp: 16.09.2018].

³¹ B. Clark, C. Joubert, A. Maurel, *The career prospects of overeducated Americans*, *IZA Journal of Labor Economics*, 2017, 6(3), s. 1.

³² I. Li, M. Malvin, R.D. Simonson, *Penalties for College*, s. 119.

³³ E. Martin, *Here's how much more expensive it is for you to go to college than it was for your parents*, <https://www.cnbc.com/2017/11/29/how-much-college-tuition-has-increased-from-1988-to-2018.html>, [dostęp: 20.09.2018].

³⁴ Tamże.

kach prywatnych³⁵. W tym kontekście słuszne wydaje się zatem przytoczenie, za Zbyszko Melosikiem, słów O. Kivinen, który twierdzi, że podjęcie kształcenia na poziomie wyższym oraz zdobywanie akademickiego kredencjału w warunkach inflacji dyplomu w społeczeństwie współczesnym jest coraz bardziej „inwestycją opartą na ryzyku”³⁶.

Według badań przeprowadzonych przez PayScale na blisko milionie Amerykanów w latach 2014-2016, aż 46% z nich uważa, że zajmowane przez nich stanowisko pracy charakteryzuje się podzatrudnieniem. PayScale definiuje podzatrudnianie jako pracę poniżej formalnego wykształcenia oraz kwalifikacji, a także wykonywaną w niepełnym wymiarze czasu pracy, podczas gdy dana jednostka oczekuje zatrudnienia na pełen etat³⁷. W tabeli 1 przedstawiono zjawisko podzatrudnienia w Stanach Zjednoczonych według kierunków oraz stopnia studiów, których dotyczy w największym stopniu.

Tabela 1

Procent podzatrudnienia w USA według kierunków studiów (dane z lat 2014-2016)

Kierunek studiów	Stopień studiów	Procent podzatrudnionych spośród wszystkich uczestników badań	Procent podzatrudnionych z uwagi na niewykorzystywanie swojego formalnego wykształcenia oraz kwalifikacji	Procent podzatrudnionych z uwagi na wykonywanie pracy w niepełnym wymiarze czasu pracy
Nauczanie wychowania fizycznego	licencjat	56,4%	79,1%	20,9%
Wsparcie społeczne*	licencjat	55,6%	82,2%	17,8%
Rysunek	licencjat	54,7%	74,5%	25,5%
Prawo karne	magister	54,3%	89,2%	10,8%
Prawo karne	licencjat	53%	87,4%	12,8%
Zarządzanie projektami	licencjat	52,8%	91,5%	8,5%

³⁵ Tamże.

³⁶ O. Kivinen, S. Ahola, *Higher education as human risk capital*, Higher Education, 1999, 38, s. 196-198; podaje za: Z. Melosik, *Edukacja uniwersytecka*, s. 94.

³⁷ PayScale, *The Underemployment Big Picture*, <https://www.payscale.com/data-packages/underemployment> [dostęp: 17.09.2018].

Radio/telewizja i produkcja filmowa	licencjat	52,6%	68,4%	31,6%
Sztuka	licencjat	52%	69%	32,2%
Administracja w instytucjach opieki zdrowotnej	licencjat	51,8%	83,3%	16,7%
Pedagogika	licencjat	51,8%	77,7%	22,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: R. Gillett, *33 college majors where graduates don't end up doing what they expect*, <https://www.businessinsider.com/college-majors-highest-underemployment-2016-6?IR=T> [dostęp: 17.09.2018].

* Kierunek ten w amerykańskim systemie szkolnictwa wyższego łączy wiele specjalności i ścieżek kształcenia, wśród których możemy wskazać takie ich polskie odpowiedniki, jak praca socjalna, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, gerontologia, resocjalizacja, czy poradnictwo społeczne.

Należy zwrócić uwagę, iż 76%, respondentów, którzy twierdzą, że są podzatrudnieni uważa, że wynika to z faktu niewykorzystywania swojego wykształcenia oraz kwalifikacji na zajmowanych przez nich stanowiskach pracy³⁸, co bez wątpienia związane jest ze zjawiskiem przededukowania społeczeństwa i nadmiarem osób legitymujących się wyższym wykształceniem. Co istotne, podzatrudnienie dotyczy częściej kobiet (49%) niż mężczyzn (43%). 72% podzatrudnionych kobiet deklaruje, iż nie wykorzystuje swojej formalnej edukacji na zajmowanych przez siebie stanowiskach pracy³⁹.

Mimo znacznego przededukowania społeczeństwa amerykańskiego i związanej z nim inflacji dyplomu akademickiego, wyróżnić można kierunki studiów, które zjawisko podzatrudnienia dotyczy w znacznie niższym stopniu niż wyróżnione w tabeli 1. Absolwenci kierunków z tak zwanej grupy STEM (skrót od angielskich słów: *Science, Technology, Engineering, Mathematics*), do której zalicza się kształcenie wyższe z dziedziny nauk ścisłych, technologii, inżynierii oraz matematyki, są mniej narażeni na bycie podzatrudnionym⁴⁰. Według raportu z 2018 roku odnośnie podzatrudnienia w Stanach Zjednoczonych, przygotowanego przez amerykańską firmę analityczną Burning Glass Technologies, prawdopodobieństwo podzatrudnienia w pierwszym roku pracy po ukończeniu kierunków inżynieryjnych oraz informatycznych wy-

³⁸ Tamże.

³⁹ PayScale, *The Gender Breakdown in Underemployment*, <https://www.payscale.com/data-packages/underemployment/gender>, [dostęp: 17.09.2018].

⁴⁰ Burning Glass Technologies, *The Permanent Detour. Underemployment's Long-Term Effects on the Careers of College Grads*, s. 8, https://www.burning-glass.com/wp-content/uploads/permanent_detour_underemployment_report.pdf [dostęp: 19.09.2018].

nosi jedynie 30%. Co więcej, wskaźnik ten spada z czasem i po upływie pięciu lat od zakończenia studiów wynosi zaledwie 18%. Zatem, należy stwierdzić, że osobom z dyplomami kierunków z grupy STEM, które na początku drogi zawodowej dotknęło podzatrudnienie, jest zdecydowanie łatwiej uzyskać pracę zgodną z ich kwalifikacjami na dalszych etapach funkcjonowania na rynku pracy niż w przypadku absolwentów innych kierunków studiów⁴¹. Jednakże, trzeba zaznaczyć, iż w tym kontekście również występują dysproporcje między kobietami i mężczyznami, którzy ukończyli studia z grupy STEM. Mimo że kobiety z dyplomem studiów technicznych czy inżynierskich są w mniejszym stopniu narażone na podzatrudnienie, to w porównaniu z mężczyznami, którzy ukończyli studia z grupy STEM częściej zmuszone są do podjęcia pracy poniżej swoich kwalifikacji oraz formalnego wykształcenia⁴².

Analizując problem przededukowania oraz inflacji dyplomu akademickiego w amerykańskim społeczeństwie, należy zaznaczyć, iż Stany Zjednoczone są przykładem państwa, w którym zjawisko to ustrukturyzowane jest rasowo oraz etnicznie. W USA reprezentantów rasy czarnej o wiele częściej niż przedstawicieli białej dotyczy zatrudnienie poniżej ich wykształcenia i kwalifikacji⁴³. Ponadto, wyniki badań wskazują, iż osoby czarnoskóre nie tylko częściej zmuszone są do podzatrudnienia, lecz także prawdopodobieństwo zmiany pracy, na taką która byłaby zgodna z uzyskanym przez nich dyplomem, jest mniejsze⁴⁴. Warto także w tym kontekście dodać, że Afroamerykanie legitymujący się wykształceniem wyższym są także o wiele bardziej narażeni na bezrobocie niż przedstawiciele innych ras. Według danych z 2013 roku, stopa bezrobocia wśród czarnych absolwentów szkół wyższych wyniosła 12,4%. Natomiast, dla wszystkich pozostałych absolwentów uczelni była ponad dwukrotnie niższa i zatrzymała się na poziomie 5,6%⁴⁵. Należy zatem stwierdzić, iż przedstawicieli rasy czarnej w Stanach Zjednoczonych w większym stopniu dotykają negatywne następstwa zjawiska przededukowania społeczeństwa oraz inflacji dyplomu akademickiego niż grupy białych Amerykanów, co bez wątpienia wynika z istniejących przejawów dyskryminacji na tle rasowym, które zaobserwować można także na rynku pracy.

⁴¹ Tamże, s. 19.

⁴² Tamże, s. 8.

⁴³ P.J. Dolton, A. Vignoles, *Overeducation. Problem*, s. 105-106; podają za: Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, s. 138.

⁴⁴ B. Clark, C. Joubert, A. Maurel, *The career prospects*, s. 3.

⁴⁵ J. Ross, *African-Americans With College Degrees Are Twice As Likely to Be Unemployed as Other Graduates*, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2014/05/african-americans-with-college-degrees-are-twice-as-likely-to-be-unemployed-as-other-graduates/430971/>, [dostęp: 20.09.2018].

Kończąc rozważania nad problemem przededukowania i inflacji dyplomu akademickiego w Stanach Zjednoczonych, należy podkreślić, że zjawisko to wywołuje szereg negatywnych konsekwencji, przede wszystkim dla jednostek z niższych klas społecznych, które z podjęciem kształcenia wyższego i zdobyciem akademickiego kredencjału wiązały nadzieję na osiągnięcie sukcesu w sferze zawodowej i uzyskanie awansu w społecznej hierarchii. Stephen Vaisey w swoich analizach dotyczących przededukowania w USA zauważa, że „przededukowani pracownicy coraz częściej rezygnują z »amerykańskiego« marzenia o sukcesie tylko dzięki ciężkiej pracy”⁴⁶. Z kolei za Val Burris warto zaznaczyć, że w USA najbardziej prawdopodobnym społecznym skutkiem przededukowania jest ciągły brak satysfakcji poszczególnych jednostek, który może prowadzić do samoobwiniania się za niepowodzenia na rynku pracy mimo uzyskania wykształcenia akademickiego i przyczyniać do stresu psychologicznego, a także niskiego poczucia własnej wartości lub też „indywidualnej adaptacji poprzez redefinicję statusu”, polegającej na przypisaniu większego znaczenia w systemie wartości sferom życia niezwiązanym z pracą i karierą zawodową, a więc życiu rodzinnemu, a także zajęciom rekreacyjnym⁴⁷.

Podsumowując, w powyższej narracji przedstawiłam zjawisko przededukowania społeczeństwa i inflacji dyplomu w jego wybranych wymiarach – na przykładzie społeczeństwa amerykańskiego. W ostatnim zdaniu warto zaznaczyć, że problem ten, choć rozpoznany bardzo dokładnie przez niektórych socjologów edukacji, zdaje się nie istnieć w świadomości szerokiej opinii publicznej, co może być związane z ideologią merytokracji, która przekonuje społeczeństwo, że najlepsi absolwenci w nieunikniony sposób otrzymają znakomite miejsca na rynku pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Becker G.S., *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, With Special Reference to Education*, University of Chicago Press, Chicago 1964.
- Bourdieu P., *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press, Cambridge 1984.
- Burning Glass Technologies, *The Permanent Detour. Underemployment's Long-Term Effects on the Careers of College Grads*, https://www.burning-glass.com/wp-content/uploads/permanent_detour_underemployment_report.pdf [dostęp: 19.09.2018].
- Burning Glass, *Moving the Goalposts: How Demand for a Bachelor's Degree Is Reshaping the Workforce*, Boston 2014, https://www.burning-glass.com/wp-content/uploads/Moving_the_Goalposts.pdf [dostęp: 20.09.2018].

⁴⁶ S. Vaisey, *Education and its*, s. 852.

⁴⁷ V. Burris, *The Social and Political Consequences of Overeducation*, *American Sociological Review*, 1983, 48(4), s. 465.

- Burris V., *The Social and Political Consequences of Overeducation*, American Sociological Review, 1983, 48(4).
- Clark B., Joubert C., Maurel A., *The career prospects of overeducated Americans*, IZA Journal of Labor Economics, 2017, 6(3).
- Delsen L., *Exit Polder Model?: Socioeconomic Changes in the Netherlands*, Cambridge University Press, Westport 2002.
- Denek K., *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Nauka i edukacja w uniwersytecie XXI wieku*, Wyższa Szkoła Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I w Poznaniu, Poznań 2011.
- Długosz P., *Efekt odwrócenia – przypadek polskiego systemu edukacji, Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2013, 3(63).
- Dolton P.J., Vignoles A., *Overeducation. Problem or not?* [w:] *Changing Relationships between Higher Education and the State*, red. M. Henkel, B. Little, Harvard University Press, London 1999.
- Ehrenberg R.G., Smith R.S., *Modern Labor Economics. Theory and Public Policy*, Pearson, Boston 2012.
- Feldman D.C., *The nature, antecedents and consequences of underemployment*, Journal of Management, 1996, 22(3).
- Freeman R.B., *The Overeducated American*, Academic Press, New York 1976.
- Gillett R., *33 college majors where graduates don't end up doing what they expect*, <https://www.businessinsider.com/college-majors-highest-underemployment-2016-6?IR=T>, [dostęp: 17.09.2018].
- Górniewicz J., *Stare i nowe problemy szkolnictwa wyższego – wprowadzenie w problematykę*, [w:] *Szkolnictwo wyższe wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia*, red. J. Górniewicz, M. Warmiński, Centrum Badań Społecznych UWM, Olsztyn 2017.
- Hurn Ch.J., *The limits and possibilities of schooling. An introduction to the sociology of education*, University of Massachusetts, Boston 1985.
- International Labour Organization (ILO), *Underemployment statistics*, <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/underemployment/lang--en/index.htm> [dostęp: 14.09.2018].
- Kvinien O., Ahola S., *Higher education as human risk capital*, Higher Education, 1999, 38.
- LaMonica P.R., *Blue-collar jobs are booming in America*, <https://money.cnn.com/2018/01/05/investing/jobs-report-construction-manufacturing/index.html> [dostęp: 16.09.2018].
- Li I., Malvin M., Simonson R.D., *Overeducation and Employment Mismatch: Wage Penalties for College Degrees in Business*, Journal of Education for Business, 2015.
- Marques A.P., *Unequal Itineraries for Graduates: A Typology of Entrance into Labour Market*, Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 2015, 4(1S2).
- Martin E., *Here's how much more expensive it is for you to go to college than it was for your parents*, <https://www.cnbc.com/2017/11/29/how-much-college-tuition-has-increased-from-1988-to-2018.html>, [dostęp: 20.09.2018].
- McGuinness S., *Overeducation in the Labour Market*, Journal of Economic Surveys, 2006, 20(3).
- McKee-Ryan F.M., Harvey J., *"I have a job, but...": A review of underemployment*, Journal of Management, 2011, 37(4).
- Melosik Z., *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Melosik Z., *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.

- Melosik Z., *Edukacja uniwersytecka i stratyfikacja społeczna*, [w:] *Edukacja akademicka. Między oczekiwaniami a rzeczywistością*, red. A. Ćwikliński, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2014.
- National Center for Education Statistics, <https://nces.ed.gov/fastfacts/display.asp?id=372>, [dostęp: 15.09.2018].
- National Center for Education Statistics, https://nces.ed.gov/programs/digest/d17/tables/dt17_303.10.asp [dostęp: 15.09.2018].
- PayScale, *The Gender Breakdown in Underemployment*, <https://www.payscale.com/data-packages/underemployment/gender>, [dostęp: 17.09.2018].
- PayScale, *The Underemployment Big Picture*, <https://www.payscale.com/data-packages/underemployment>, [dostęp: 17.09.2018].
- Piróg D., *Wybrane teorie przechodzenia absolwentów szkół wyższych na rynek pracy w warunkach gospodarki opartej na wiedzy*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 2013, 23.
- Rampell C., *The college degree has become the new high school degree*, https://www.washingtonpost.com/opinions/catherine-rampell-the-college-degree-has-become-the-new-high-school-degree/2014/09/08/e935b68c-378a-11e4-8601-97ba88884ffd_story.html?noredirect=on&utm_term=.d79bc6f0c5cc [dostęp: 20.09.2018].
- Ross J., *African-Americans With College Degrees Are Twice As Likely to Be Unemployed as Other Graduates*, <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2014/05/african-americans-with-college-degrees-are-twice-as-likely-to-be-unemployed-as-other-graduates/430971/>, [dostęp: 20.09.2018].
- Suchanek L., *Studia masowe i elitarne. Jaki ma być homo occidentalis*, [w:] *Szkolnictwo wyższe w obliczu zmian*. Tomaszowice 15-17 listopada 2014, red. Sz. Biliński, Polska Akademia Umiejętności, Debaty PAU, t. II, Kraków 2015.
- Szaban J.M., *Rynek pracy w Polsce i w Unii Europejskiej*, Wydanie 2, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
- Thompson K.W., Shea T.H., Sikora D.M., Perrewé P.L., Ferris G.R., *Rethinking underemployment and overqualification in organizations: The not so ugly truth*, Business Horizon, 2013, 56.
- Ueno K., Krause A., *Overeducation, perceived career progress, and work satisfaction in young adulthood*, Research in Social Stratification and Mobility, 2018, 55.
- Vaisey S., *Education and its Discontents: Overqualification in America, 1972-2002*, Social Forces, 2006, 85(2).